

Олена Поліщук

ЕТОС ТА ЕСТЕЗИС НЕОМΥTHOS У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ (ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ ЕСТЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ)

Привернуто увагу до художніх міфів, напрацьованих у популярному мистецтві та культурі, та їх ролі в сучасному інформаційному просторі соціуму на прикладі аналізу феномена "art mythos держави".

Проаналізовано творчість митців Р. Вагнера, Є. Гофмана, Г. Сенкевича, Ю. Шевчука та С. Шнурова як творців подібних міфів. Проаналізовано витоки й функціональні особливості "art mythos держави" порівняно із класичним, архаїчним, міфом. Досліджено специфіку подібних ідеальних конструктів духовного життя людини в сучасних умовах через розгляд етосу й естезису "art mythos держави".

Проаналізовано формальні та змістовні аспекти естетичної інформації, яку вони в собі утримують.

Ключові слова: Р. Вагнер, Є. Гофман, Г. Сенкевич, Ю. Шевчук, С. Шнуров, неоміф, художній міф, чи "art mythos", міфологема, етос, естезис, естетична інформація.

Духовне життя важливе для існування будь-якої нації не менше за забезпечення її матеріального добробуту та виявляється у багатьох речах: ставленні до свого минулого, ролі своєї країни у поступі цивілізації, власних легенд і казок, зверненні до традиційних вірувань, народних обрядів, до мистецтва тощо. Проте його швидка видозміна можлива через широке продукування і проникнення у повсякденне життя сучасників неоміфів різного плану: про шкоду холестерину та користь вуглеводної дієти для схуднення, про огидність зовнішності людини похилого віку і потребу ботексу для омолодження, про початок цивілізації в Атлантиді чи Гіперборії тощо. Тому коли йдеться про неоміфи, або нові сучасні міфи, варто звертати увагу на джерело їх походження, зокрема при спробі розгляду етосу й естезису неоміфу в соціально-культурних репрезентаціях сучасності.

При цьому треба враховувати їх різнолікість та інакшість функцій, на відміну від архаїчних міфів. Так, у міфі про Прометея та викрадення ним вогню для людей бачимо спробу пояснення причини початку цивілізованого поступу людства, а в переказі про Пурушу - початку людства. Сучасність демонструє дещо іншу основну спрямованість "новонароджених" міфів, точніше міфологем. Наприклад, для прославлення трудових досягнень О. Стаханова приховано працю тих людей, що допомагали "трудоному подвигу"; для виправдання захоплення промислово розвинутих Судетів чи вторгнення на територію Польщі військ Третього Рейху проголошено свого часу про захист від "наруги" німецьких жінок та дітей, які проживали за межами Німеччини; для виправдання військових дій задля більшого контролю за нафтовими потоками Близького Сходу популяризовано операції "Щит пустелі", "Буря в пустелі", "Меч пустелі" (не тільки завдяки ЗМІ, а й численним художнім творам). Проте подвиг роти капітана Карела Павлика, яка при анексії Судет єдина віддано захищала Чаянкові казарми в місті Містек, залишився в пам'яті не багатьох. Проте художній неоміф, чи art mythos, створений у 50-х роках ХХ ст. про цю подію завдяки п'єсі Мілана Яриша "Присяга" й кінофільму "Нескорені", знятому за її мотивами, привернув увагу значно більшої кількості людей і популяризував її. (Проте він лише віддалено нагадував реальну подію.) Зате військові операції США та їхніх союзників 1991 року породили art mythos про "універсального й благородного вояку" другої половини ХХ століття, наприклад, завдяки кінострічкам "Три королі" (Three Kings, 1999), "Правила бою" (Rules of Engagement, 2000), "Повелитель бурі" (The Hurt Locker, 2008), "Шлях війни" (The Way of War, 2008), "Дім хоробрих" (Home of the Brave, 2006) тощо. Деяким дисонансом до цього неоміфу

стала кінострічка "Долина вовків: Ірак" (Kurtlar Vadisi - Irak, 2006), яка так і не з'явилася в американському кінопрокаті. Фільм показував інше "обличчя війни": зраду, насильство й приниження гідності людей, зґвалтування, мародерство. Тому маємо декілька версій art mythos про події ірако-кувейтського військового конфлікту й реагування на нього світової громадськості. І кожна з них, апелюючи до ідей піднесеного, нищого, героїчного, страдницького, демонструє

відмінні етоси під час оцінювання реальних подій 1991 року, Проте подібне забезпечує амбівалентність оцінок тогочасного явища й наслідків з нього для сучасної людини, породжуючи захопливу легенду, до якої долучається широкий загал, на відміну від архаїчного міфу, такий художній неоміф виконує насамперед ідеологічну чи пропагандистську функцію, розважаючи глядача. Наразі існує створення альтернативної реальності та альтернативної історії. Тому, враховуючи соціальні реалії сучасного життя українського соціуму, звернення до аналізу специфіки неоміфологізації як засобу породження альтернативного виміру

людського існування, видається значущим і плідним.

Маємо констатувати складність спроби аналізу цієї проблеми, враховуючи різноманітність пояснення як природи новітнього художнього міфу чи його специфіки, так і функцій. Зокрема, Н. Воронова переконана, що нині "міфологічно стереотипне сприймання масовою свідомістю тих чи тих культурних реалій (соціальних, політичних, естетичних, моральних тощо) зумовлює варіативність культурних процесів у різних цивілізаційних системах" [1, с. 3]. Повернення архаїчних форм світогляду причиною має ускладнення соціального життя в умовах нестабільності й непередбачуваності, а смислове насичення й інтерпретація новітнього міфу, на її погляд, насамперед обумовлюється традицією, наявною в конкретній спільноті. Крім того, міфологізований культурний простір сучасності являє собою "місце для гри смислами й образами", щоб стати вагомим засобом усунення сучасника від реальності: "У сучасної людини нерідко виникає бажання піти від реальності із її численними проблемами в ідеалізованій світ, де можливе позитивне «вирішення» як самих проблем, так й ілюзорна реалізація наболілих суспільних потреб. Міф характеризується цілісністю, структурною впорядкованістю та відповідає важливим суспільним потребам - конструюванню ілюзорного порядку і стабільності соціальної дійсності" [1, с. 4]. Тому, маємо принципово інше призначення новітнього міфу, ніж у попередні часи, коли міфи як група фольклорних творів, поєднуючи елементи чудесного, фантастичного, але такого, що сприймається як дійсне, розповідали про щось, що відбувалося на межі історичного й міфологічного (доісторичного) часу [3, с. 45]. (Проте незрозумілим, все ж таки, є масове прагнення в умовах сьогодення до "мандрівки в ілюзію" завдяки сучасній популярній літературі, кінематографу, індустрії розваг тощо).

Його важко пояснити і через констатацію наявності подібної практики в житті сучасного мешканця Європи чи Північної Америки та пов'язуванням зі зростанням зневіри у наявність сакрального. Так, як вважає Г. Драненко, міф "баналізується у легенду", і причина подібного — наявність "перешкод для колективної інтроєкції" [2, с. 94]. (Але маємо, на наш погляд, тільки одну з можливих відповідей на запитання, чому настільки затребуваним з кінця XX ст. стає міф та міфологізація для сучасної людини.) Неоміфологізм стає характерним явищем сучасної літератури, що проявив себе і як художній прийом, і як світовідчуття, - переконана І. Фрис. Вона вказує, що нині митці активно переосмислюють і використовують міфологеми, характерні для культурної спадщини всіх поколінь: міфологема золотого віку, втраченого часу, життя і смерті, топос раю тощо. Ознакою популярної літератури постає, на її думку, тенденція до реконструкції так званих "авторських" (або "художніх") міфів, заснованих на урізноманітненні міфологічного шару в структурі художнього твору [6, с. 236]. Крім того, дослідниця вважає причинами подібного занепад народної традиції в умовах цивілізаційної кризи, деградацію людської особистості через перетворення багатьох сучасників лише на споживачів матеріальних благ і цінностей.

На наш погляд, шукати відповідь на те, чому на сьогодні маємо широке прагнення до "перебування в ілюзії" з боку багатьох сучасників, треба з позицій естетичної антропології, адже прагнення до гри, розваги, зневіра в певних соціальних інституціях були й раніше. Тому ставимо за мету проаналізувати особливості етосу й естезису сучасних art mythos, як особливого різновиду новітнього міфу, та їх значення для сучасника, звернувшись до розгляду міфологізації держави в художніх репрезентаціях сучасності.

Міфотворчість держави може мати не тільки створення націонал-державних mythos щодо її міцності, унікальної історії тощо. Воно може виступити й основою міфотворення про державу з боку її громадян, наприклад, у формі появи художньо-літературних mythos. І коли йдеться про art mythos держави, то можна побачити спробу діячів культури - письменників або кінорежисерів і, рідше, художників чи композиторів, - зробити конкретні практичні дії в напрямку прояснення сенсу складних для країни або нації подій минулого, наприклад, пов'язаних із геноцидом, втратами у боях і смутах, саморуйнацією або залежним становищем країни, несприятливими подіями сьогодення. Ці теми постають включеними в колективне свідоме через народну творчість і мистецтво — художню літературу, театр, кіно, вернісажі, інсталяції, ритуальні дії тощо. У такому випадку художній mythos держави виступає, як намагання розбиратися в хитросплетіннях історичних подій минулого або ж теперішнього життя, бачити у них справжній зміст і пов'язувати ставлення до минулого з реаліями

наявного буття. Поява подібної художньої інновації зумовлена, отже, іншими причинами, ніж за доби архаїчного міфу, але естетично-художня форма продовжує привертати увагу до неї як і в минулі часи. Проте домінуючим началом уже не обов'язково виступає естетична інформація вербального плану, найчастіше творець подібного продукту з кінця XX ст. користується ще й засобами його візуалізації. Як приклад, можна згадати композицію "Родина" групи "ДДТ" чи ж пісню "Москва" групи "Ленинград". І Юрій Шевчук, і С'ргей Шнуров під час виконання розраховують на глядача, а не тільки слухача цих творів. (Останній позиціонує, наприклад, себе як рок-музикант, актор, художник, композитор і телеведучий.)

Поява художнього mythos держави, на наш погляд, може бути обумовленою декількома причинами. Це може бути, передусім, своєрідна альтернатива до створених державою націонал-державних mythos чи міфологем позитивного плану про історію й здобутки держави, діяльність "державних мужів" тощо. Й обумовлена вона у такому разі потребою застосовувати "езопову мову" через ідеологічний тиск, цензуру, національне обмеження або

Етос та естетизм Neomythos в сучасному інформаційному просторі...

активне переслідування державою інакомислення у своїх громадян. Ще одна можлива причина появи міфологізації держави в художніх репрезентаціях - спроба апологізації держави або легітимізації певних дій з боку окремих її представників. Але і в першому, і в другому випадках такий art mythos викликає появу потужних хвилювань і емоцій з боку його споживача. І власне на це й розраховує його творець, продуцент.

Проте його продуцент може переслідувати різну мету: може щиро прагнути прояснити заплутані ситуації в колізіях життя держави та її громадян, але може задаватися й іншим прагненням. (Тому популярна художня ідея або образ можуть бути далекі від фактів і реального перебігу подій, наприклад, перебуваючи під впливом цілеспрямованих дій зовнішніх чи внутрішніх недругів конкретної спільноти, які претендують позбавити її державної незалежності. Іншими словами, думкою популярного митця можуть просто маніпулювати. Наприклад, це можуть робити, коли вдаються до історичних містифікацій, або чинять психологічний тиск для формування комплексу меншовартості, або апелюють до глибинних ірраціональних моментів, глибоко прихованих у підсвідомому початку людського життя.)

Тоді можемо стверджувати, що art mythos держави або пов'язаний з реальною історією країни, її національною культурою і традиціями, народною творчістю і національним мистецтвом, або ж ні - тоді він пов'язаний з альтернативно-ілюзорними подіями чи явищами.

У першому випадку він викликає у титульній нації надію на ліпше (іноді не виправдану) або дає відчуття захоплення минулим, або ж просто задоволення через звернення уваги на національну культуру та її елементи тощо. Якщо людина з його допомогою занурюється в історію свого народу, починає слухати і співати народні пісні, читати книжки рідною мовою, долучається до національного мистецтва, опановує національну символіку як "код національної душі", то вона стане відчувати деяке полегшення в наявних і неприємних для неї соціальних реаліях. І, як наслідок, виникає приємне збудження з приводу обіцянок і "нашіптувань" цього художнього міфу. Сугестивне значення подібного міфу в такому випадку цілком очевидне. Однак художня сугестія наразі має ще й ознаки функції своєрідного катарсису, що проявляється у групових формах вияву.

Варто вказати, як приклад подібного, на творчість Ріхарда Вагнера для ідеї пангерманізму. Як відомо, в 1843-1849 рр. він був диригентом придворного театру в Дрездені, створивши опери "Тангейзер" і "Лоенгрін". (У 1849 році Вагнер навіть узяв участь у Дрезденському повстанні й змушений був емігрувати після його придушення. Цей митець вважав, що німецька нація є винятковою, вона набуває у майбутньому великого значення, враховуючи її минуле. У своїй творчості він створив, власне, art mythos про "Велику Німеччину", використовуючи перекази минулих і надаючи їм нового епічно-драматичного вираження мистецькими засобами.) Відтак, у 1852 році він завершив роботу над літературним текстом оперної тетралогії "Перстень нібелунгів" (написаної на основі скандинавського епосу "Едди" і німецького епосу "Пісня про Нібелунгів"), а в 1852-1856 рр. написав музику до перших частин тетралогії "Золото Рейну" і "Валькірія". Через два роки композитор знову звертається до "оспівування минулих", написавши оперу "Трістан та Ізольда" про події Середньовіччя. Переїхавши в 1868 році до Мюнхена на запрошення баварського короля Людвіга II, він здійснив постановку опери "Нюрнберзькі майстерзінгери". А в 1871-1874 рр. композитор завершив роботу над останніми частинами "Кілець нібелунгів", так з'являються "Зігфрід" і "Загибель богів". (Поціновування творчості Р. Вагнера верхівкою Третього Рейху є загальновідомим, але роль створених ним art mythos для розвитку "німецького духу" залишається більш затіненою.)

Згадаймо вплив роману "Вогнем і мечем" польського прозаїка XIX ст. Генріка Сенкевича на його співвітчизників. А також соціальний і культурний резонанс від екранізації цього твору в історичному, двосерійному художньому фільмі 1999 року, знятому польським кінорежисером і сценаристом Єжи Гофманом, випущеному в вигляді чотирисерійного мінісеріалу для телебачення. На неординарне трактування з боку письменника деяких подій у польсько-українських відносинах досить цікаво "нашарувалося" їх трактування режисером, як людиною іншого століття. Для популяризації цієї версії оцінки тогочасних подій значущість мала й музика композитора Кшесимира Дембського, талановита гра акторів, з-поміж яких й український актор театру і кіно Богдан Ступка. Поширенню цієї міфологеми сприяло і визнання кінокритиків. (Фільм став непересічною подією в сучасній європейській художній культурі.

Досить показово, що цей фільм зібрав багато нагород.) Тому є всі підстави вважати, що цей новітній художній mythos і надалі визначатиме в очах наших сучасників інтерпретацію історичних подій, описаних у творі мистецтва крізь призму авторської оцінки й пояснення реалій інших століть та відносин між народами Польщі й України за тогочасної доби. І йдеться саме про art mythos держави, що набув значного поширення в сучасній масовій свідомості. (Він затінює багато реальних подій, віддалених у часі від сучасника, тому останній здійснюватиме для себе реконструкцію минулих, виходячи із легко доступних інформаційних джерел: твору мистецтва, популяризованого завдяки кіноіндустрії, телебаченню й мас-медіа.) Проте він також породжує постаті й події як ідеальні фанти, але для сучасника вони набули обрисів реальності та звичності. Так виникає альтернативна історія, в яку віряться охочіше, ніж у реальні проблеми й події. Інформація ніби подвоюється завдяки такому mythos, у ній важливе значення має візуальний компонент, тобто візуально-естетична інформація. Тому не по-

годимосся з міркуванням про важливість для mythos суто вербального субстрату, як стверджується зазвичай. Наприклад, маємо таке розуміння у польського естетика й культуролога Р. Сапеня, який зв'язок міфологізованої й естетичної свідомості вбачає в їх спільній перцептивній базі, зумовленій універсально-смысловим сприйняттям мови [5, с 55-56]. Сучасний mythos шалено використовує візуальність.

Однак звернемося до ще одного аспекту популяризації в художній формі ідеї або образу, пов'язаного з історією країни, діяльністю державних інститутів тощо. Зауважимо, що поява художньої міфологізації держави може бути пов'язаною зі специфічною підривною роботою ворожої до неї країни або недругів із середовища зовнішніх і внутрішніх сил: різних агентів впливу в інформаційній сфері. Тобто робота з колективним підсвідомим споживача творів популярної літератури або продукту популярної культури загалом може відбуватися в різних форматах - через організацію однодумців навколо будь-якої утопічної ідеї, наприклад описаної в белетристиці; або навколо містики, твору кінематографа або художньої літератури тощо. І вона матиме суто ідеологічну або пропагандистську спрямованість. Відтак відверта брехня, підтасування фактів, їх пересмикування чи вигадки рясно будуть породжуватися продуцентом такого неоміфу. Цей вплив відобразиться в різних проявах і форматах у споживача подібного художнього міфу: можуть виникнути сумніви у власній національній ідентичності, з'явиться сліпа віра і надія на диво, або ж виникне розчарованість у житті як такому тощо. Можна сказати, що останній перебуватиме в ілюзорній оцінці соціальних реалій через соціальне навіювання. Проте подібне сприятиме, безсумнівно, пасивності людини в питаннях громадянської позиції. Крім того, будуть послаблюватися й так би мовити життєві сили нації та її культурної еліти. Все це дає підстави наголосити на феномені "а-логіки" (чи інологіки), яка виникає за таких умов [4, с 40—41]. Тобто сучасні новітні міфи послаблюють цим критичність мислення людини. Отже, такого плану художній mythos держави несе хаос, пов'язаний із впливом різних релігійно-міфічно-філософських концепцій на свідомість громадян.

Альтернативна реальність і альтернативна історія, породжені art mythos держави, - це світ, у якому перебуває читач, глядач або слухач, що не має безпосереднього статусу "жертви маніпуляції", а тільки статус "знаряддя" або "союзника" у міфотворенні. Художній міф такого ґатунку завдяки принадності естетичної інформації, яку він несе, здатен змінити погляд сучасної людини щодо змісту історичної події, знання про постать, що залишила помітний слід в історії країни, тощо. Він принадний через втому від рутини повсякденності й надмірності інформаційних потоків в умовах сучасності. Проте за таких умов art mythos держави сприяє подвоєнню реальності, створенню її ілюзорної альтернативи. Проблема в тому, що тоді споживач продукції популярного мистецтва, мас-медіа, ЗМІ чи PR-технологій змушений зафіксувати "слона й буйвола одночасно", але не так як у знаменитому афоризмі Козьми Прудкова. Його життя відбувається в спогляданні дійсності ніби у "кривих дзеркалах", запропонованих у форматі подібного mythos. Принадність таких художніх міфів для сучасника полягає не лише у можливості розваги, а й отриманні естетичної насолоди від зустрічі з ним, але смислове ядро світобачення наразі розмивається.

Література

1. Воронова Н. И. Неомиф в духовной культуре современной России: этнонациональный аспект: дис. ...канд. филос. наук: специальности 24 00.01 - теория и история культуры / Воронова Наталья Игоревна; Российский госпедун-т имени А. И Герцена — Санкт-Петербург, 2007, — 270 с.
2. Драненко Г. Ф. Міф як форма сенсу та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса: [монографія] / Г. Ф. Драненко. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. — 440 с.
3. Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х т. / [гл. ред. С. А Токарев] — Москва : Сов. энциклопедия, 1992. — Т 2 К-Я. — 719 с.
4. Polishchuk O Mythopoeisis i mitologizacja jako fenomeny wspolczesnej kultury / Olena Polishchuk // Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej tworczości artystycznej. — Zielona G6ra, 2015. — S 33-42
5. Sapenko R. Estetyka - mit - neomit / Roman Sapenko // Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej tworczości artystycznej. — Zielona G6ra. 2015. — S. 55-70.
6. Фрис І. Неоміфологізм у словянських літературах ХХ ст. / Ірина Фрис // Проблеми слов'язнознавства. — 2007. — Вип 56. — С 228-236.

The article is devoted of the problem of the artistic myths which elaborated in modern popular art and popular culture. The role of "state's art mythos " in today's information of modern society is analyzed. The works by Richard Wagner, Jerzy Hoffman, Henry Sienkiewicz, Yuri Shevchuk, Sergey Shnurov as creators of these myths are analyzed too. The research of the origins and functional features of "state's art mythos " is realized, and they are compared to the origins and functional features of the classic, archaic myth. The specificity of these constructs of the ideal spiritual life in modern conditions is investigated, and the role of ethos and aesthesis of "state s art mythos " is researched. Also the article is analyzed the formal and aesthetic aspects of the content of the information in such myth.

Keywords: Richard Wagner, Jerzy Hoffman, Henry Sienkiewicz, Yuri Shevchuk, Sergey Shnurov, Neomythos, artistic Mythos, "State's art Mythos ", Ethos, Aesthesis, aesthetic information.